

Hälgenäs hamnområde

**Västra Ed sn, Västerviks kommun, Kalmar län,
Småland**

Kulturhistoriskt planeringsunderlag – arkeologisk utredning etapp 1

Veronica Palm

KALMAR LÄNS MUSEUM
Arkeologisk rapport 2008

Hälgenäs Hamnområde

Västra Ed sn, Västerviks kommun, Kalmar län,
Småland

Kulturhistoriskt planeringsunderlag - Arkeologisk utredning
etapp 1

Författare	Veronica Palm
Copyright	Kalmar läns museum
Kartor	publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
Omslagsbild	Del av planområdet i Hälgenäs hamn. Foto. V. Palm, Kalmar läns museum 2008.

Abstract

In mars 2008 Kalmar County Museum performed an archaeological inquiry in Hälgenäs, the parish of Västra Ed, Kalmar county, Småland, on assignment of Eds Bruk Holding AB. The area around Hälgenäs harbour and the nearby fields in the southwest are to be included in a planning program for estates.

The inquiry was performed through archive studies and a field inspection. There are several ancient monuments registered in the area around Hälgenäs and a prehistoric settlement is located within the planning area.

In this report a summary of archaeological objects together with proposals of measures before future exploitation of the area are presented.

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning.....	6
Utredningen.....	7
Antikvarisk syfte & genomförande.....	7
Kulturhistorisk bakgrund.....	7
Resultat & åtgärdsförslag.....	10
Referenser.....	12
Bilaga – Arkeologiska objekt.....	13

Fig. 1. Karta över Kalmar län. Hälgenäs markeras med röd stjärna.

Förord

Kalmar läns museum har på uppdrag av Eds Bruk Holding AB tagit fram ett kulturhistoriskt planeringsunderlag för kulturmiljön (arkeologiska objekt) vid Hälgenäs hamnområde, Västra Ed sn, Västerviks kommun, Kalmar län, Småland. Anledningen är att området skall planläggas inför framtida planerad bostadsbebyggelse.

Utredningen skall motsvara en särskild arkeologisk utredning etapp 1, enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) och syftar till att ge en bild över fornlämningarna i området. Resultatet kan användas i det fortsatta planarbetet, samt utgöra underlag för Länsstyrelsens bedömning om fortsatta åtgärder i ärendet.

Sammanfattning

Med anledning av planläggning inför framtida bostadsbebyggelse i hamnområdet och på intilliggande åkermark sydväst om hamnen i Hälgenäs, Västra Ed sn, utförde Kalmar läns museum i mars 2008 en arkeologisk utredning. Denna syftade till att ge en översikt av områdets fornlämningsbild genom arkivstudier samt en fältbesiktning. Då hamnområdet är mycket påverkat av tidigare industriverksamhet förväntas inga arkeologiska lämningar finnas bevarade inom denna del. Området som idag utgörs av åkermark bedöms dock kunna innehålla förhistoriska lämningar som idag ej är synliga ovan mark. En boplatsyta (Raä 80:2) finns också registrerad i området nordvästra del, vilken ansluter till en boplats utanför planområdet med fynd från stenålder (Raä 80:1). Kalmar läns museum föreslår därför en kompletterande utredning med schaktning inom denna del av planområdet för att konstatera i vilken omfattning lagskyddad fornlämning förekommer inom ytan.

Utredningen

Antikvariskt syfte & genomförande

Syftet med utredningen är att sammanställa ett planeringsunderlag för det aktuella området vid Hälgenäs hamn. Utredningen syftar också till att pröva lämpligheten ur kulturmiljösynpunkt av en framtida exploatering i området, samt att utpeka förhållanden i miljön som bör beaktas i planarbetet. I rapporten ingår en beskrivning av områdets fornlämningsmiljö samt åtgärdsförslag. I den beställda utredningen ingår ej några byggnadsantikvariska eller marinarkeologiska analyser.

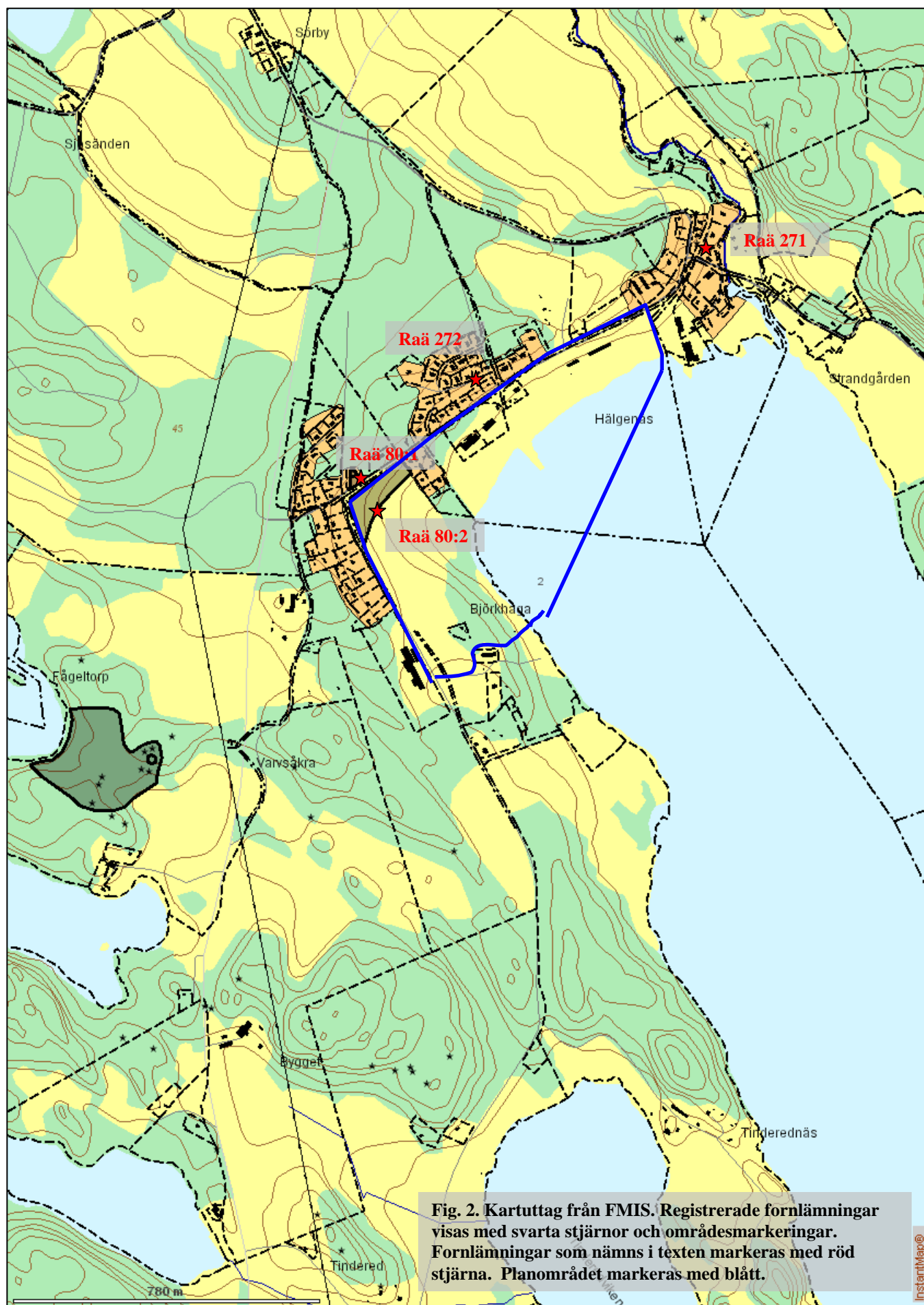
I utredningen ges en översiktlig bild av områdets forn- och kulturlämningar. På en karta har också områden markerats som bedöms kunna innehålla lagskyddade lämningar utan synlig markering ovan mark (bilaga 1).

Analysen utfördes i två steg. Inledningsvis gjordes kart- och arkivstudier, samt en genomgång av det digitala fornminnesregistret (FMIS). Därefter gjordes en fältbesiktning och inventering av området.

Kulturhistorisk bakgrund

Hälgenäs ligger i det innersta av havsviken Syrsan i norra delen av Västerviks kommun. Planområdet omfattar ca 35 ha land- och vattenområde i vikens norra och västra del. Hamnområdet har haft stor betydelse under historisk tid för skeppning av varor till och från industrierna i Edsbruk. Hamnen har också brukats som lagerplats för virke och mellan 1950-1980-talet fanns här också en såg. Idag finns endast en småskalig industriverksamhet inom hamnområdet.

Vid Hälgenäs och Tinderedsnäs finns ett stort antal registrerade fornlämningar i fornminnesregistret (FMIS). Vid Tinderedsnäs dominerar rösen och stensättningar från bronsålder och äldre järnålder. Nordöst om samhället Hälgenäs ingår även lämningar från yngre järnålder i fornlämningsbilden. I anslutning till utredningsområdet finns dock endast fyra fornlämningar registrerade (se fig. 2), där samtliga kan dateras till stenåldern och då tidig- och mellanneolitikum, d.v.s. ca 4 000-2 300 f.Kr. Raä 271

och Raä 272 ligger i villakvarteren strax norr om hamnområdet och utgörs av fyndplatser för två stenyxor. Här råder lite oklarheter i källorna eftersom det finns ytterligare uppgifter om fynd i arkivmaterialet som inte medtagits i FMIS. Sannolikt rör det sig dock om ytterligare fynd från samma plats, d.v.s. Raä 272. På 1960-talet hittades på fastigheten Solhöjden, i samband med planeringsarbete på tomten, en del av en stenysa samt en keramikskärva från stenålderns gropkeramiska kultur. Vid samma tid höll även grannen på med markarbeten och påträffade 3 st trindyxor, samt några kvarts- och kvartsitavslag. Fastighetsägaren hade även observerat ”spår av en grop med ett par smärre stenar i”. Fyndplatserna besiktigades av fil dr Harald Stale men några anläggningar eller kulturlager kunde då inte observeras (Stale 1962 mfl).

Fig. 3. Keramikskärva funnen på 1960-talet vid fastigheten Solhöjden. Foto: Kalmar läns museums arkiv.

I anslutning till planområdet och inom dess nordvästra hörn finns fornlämningarna Raä 80:1 och 80:2, vilka utgörs av två boplatssytor separerade av den större väg som går genom samhället. I FMIS beskrivs Raä 80:1 som en ca 30 x 40 m stor boplatssyta där man tidigare hittat ett flertal lösfynd, bl.a. stenyxor och keramik, samt under senare tid en härd inne på tomten, vilken enligt uppgift övertäcktes igen. I arkivmaterialet framgår att Stale gjorde en preliminär undersökning år 1942 av delar av denna boplatssyta på fastigheten Majlid. Rapporten bör återfinnas i Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA) i Stockholm, men har ej inhämtats inför detta rapportarbete. Av uppgifterna framgår dock att man hittade ca 25 st keramikskärvor, flera med ornering, samt en stenysa liksom ett par flitavslag. Även denna boplatssyta kan föras till den gropkeramiska kulturen. Det finns även uppgifter om ytterligare fynd i form av keramik, en yxa, ett slipstensfragment, ett bryne samt kvarts- och flintavslag, som vid tiden för Stales undersökning skall ha funnits i privat ägo (SHM inv. databas). Samtliga dessa fyndplatser och boplatssytor Raä 80:1 ligger inom höjdintervallet 19-25 m ö h.

Raä 80:2, den boplatssyta som ligger inom planområdet, beskrivs i FMIS som minst 180 x 35-130 m stor i NO-SV riktning och ca 7-20 m ö h. På platsen har rikligt med obearbetad flinta påträffats samt ett par svallade flintavslag och en bit slagg med fastsintrad bränd lera. Det finns även uppgifter om att man påträffat rikligt med kol i samband med grävning i åkern.

Fig. 4. Vy över delen av planområdet som ligger utanför hamnen. I förgrunden finns boplatssytan Raä 80:2. Foto: V. Palm, Kalmar läns museum 2008.

Resultat & åtgärdsförslag

Kalmar läns museum lämnar härmed en beskrivning av utredningens resultat utifrån arkivstudier och fältbesiktning. Registrerade lämningar och arkeologiska objekt redovisas nedan med förslag på vidare antikvariska åtgärder. Observera att dessa åtgärder är rekommendationer. Fast fornlämning skyddas enligt Lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m.m. och Länsstyrelsen beslutar i fråga om exploatering och eventuella fortsatta antikvariska åtgärder i ärendet.

Hamnområdet

Efter besiktning av hamnområdet kan det konstateras att området är så omvandlat av byggnationer och planeringsarbeten att det inom landytan ej bör finnas några intakta förhistoriska lämningar eller andra fasta fornlämningar. På grund av de föroreningar som finns i marken, vilket redovisas i en av Västerviks kommun utförd miljöutredning (Ramström & Hermansson 2006), kan det ej heller anses lämpligt ur miljö- och hälsosynpunkt att utföra några arkeologiska undersökningar inom detta område. Kalmar läns museum anser därför att några ytterligare arkeologiska åtgärder inte är nödvändiga inom landytan i hamnområdet.

Observera att analyser av byggnadsmiljö och marin miljö ej ingått i denna utredningsetapp.

Övriga ytor

Planområdet fortsätter längs vikens sydvästra sida, där större delen av ytan utgörs av åkermark. Vid besiktningstillfället var åkern lagd i träda eller vall. Längst i syd finns en bostadsfastighet, (Ed 3:33) och ett mindre skogsområde mellan åkern och viken. De historiska kartorna visar att området under historisk tid varit obebyggt och använts till åker och bete.

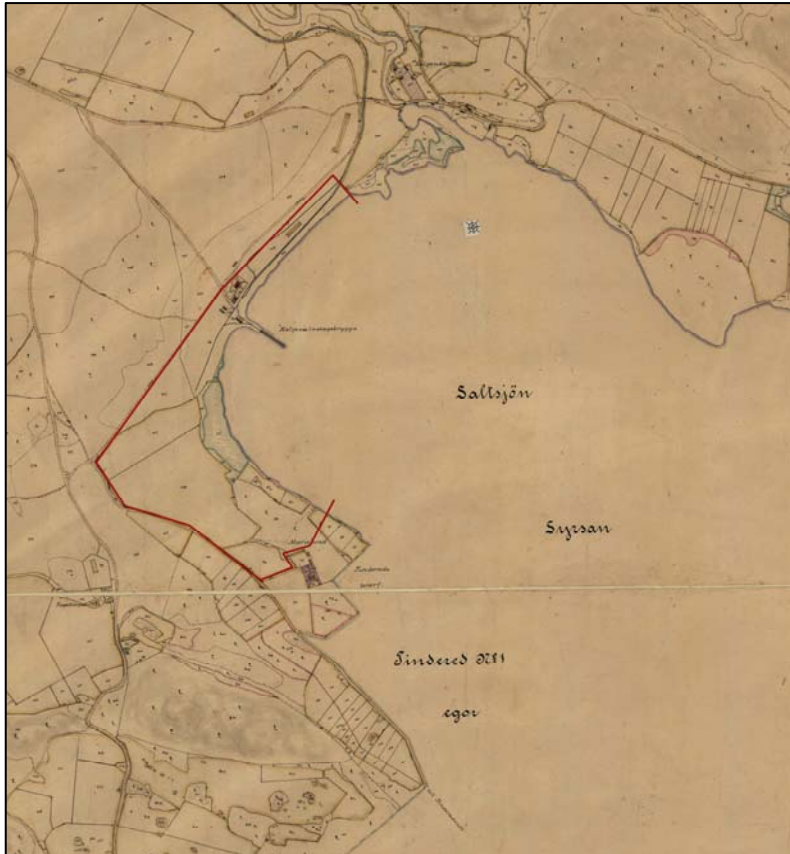

Fig. 5. Karta över Hälgenäs upprättad 1903-1905. Planområdet markeras med rött.

Marken domineras av isälvsediment och finmo, marktyper som ofta nyttjades även under förhistorisk tid, vilket också antyds av de ovan nämnda registrerade lämningarna Raä 80:1-2. Dessa boplatssytors utbredning är idag på intet sätt fastställd. Vid besiktningen påträffades inga ovan mark synliga lämningar, som t.ex. gravar. Tittar man däremot på topografi och markförhållanden, med väl-dränerad jord i ett plant, strandnära höjdläge som sluttar mjukt mot viken, kan det sägas vara ett sådant läge där sannolikheten för påträffandet av förhistoriska lämningar är stor. Denna del av planområdet har därför markerats som ett arkeologiskt objekt, vari även Raä 80:2 ingår. Ett arkeologiskt objekt är ett område som kan förväntas innehålla dold fornlämning. Under förutsättning att exploatering får ske i området bör därför en

kompletterande arkeologisk utredning, s.k. etapp 2, göras för att konstatera i vilken omfattning lagskyddad fornlämning förekommer inom ytan. I en sådan ingår provschaktning med grävmaskin inom det arkeologiska objektet. Tillstånd för arkeologisk utredning etapp 2 måste inhämtas från Länsstyrelsen.

Referenser

Litteratur

- Stale, H. 1962. *Besiktningssrapport över fyndplats i Hälgenäs*. Västervik. Opubl. manuskript.
- Petersen, C-G. 2001. *Socknar och gårdar i Tjust*. Västervik.
- Ramström, C & Hermansson, C. 2006. *Projekt Hälgenäs hamn – huvudstudie av ett f.d. sågverksområde i Västerviks kommun*. Rapport från Västerviks kommun.

Kartor

- Akter från Lantmäteriets arkiv: 08-VED-10, 08-VED-28, 08-VED-65, 08-VED161, 08-VED-225, 08-VED-632, 08-VED-723 och G112.
- Gamla Ekonomiska kartan blad 7G6i Bellsjö och 7G5i Tinderednäs
- Generalstabskartan Västerviksbladet.

Övrigt

- <http://klmfoto.kalmarlansmuseum.se/>
- <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>
- <http://www.fmis.raa.se>
- <http://www-markinfo.slu.se/sve/mark/jart/jartkart.html>
- <http://www.gis.lst.se/lstgis>
- <http://www.lantmateriet.se>

BILAGA – Arkeologiska objekt inom utredningsområdet

Beskrivning av lämningar

Raä 80:2

Typ: Boplatz

Ekonomiskt kartblad: 7G 6i Bällsjö

Terräng: Åkermark.

M ö h: 7-20

Beskrivning: Boplatz, minst 180 x 35-130 m (NO-SV). Fynd av obearbetad och bearbetad flinta, samt slagg och bränd lera vid tidigare besiktning av plöjd åker. Uppgift om kolförekomst vid grävning i åkern.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk utredning etapp 2.

Objekt 1

Typ: Boplatzläge

Ekonomiskt kartblad: 7G6i Bällsjö och 7G5i Tindernäs

Terräng: Åkermark och blandskog

Möh: 1-20

Beskrivning: Topografiskt lämpligt boplatzläge (NV-SÖ). I sydöst begränsas området av en sluttning och havsviken Syrsan och i övriga delar av utredningsområdets gräns. Topografi och närliggande fornlämningsmiljö gör detta till ett mycket bra boplatzläge.

Åtgärdsförslag: Arkeologisk utredning etapp 2.

